

KONSTRUKTIOT MUUTOKSESSA

Jaakko Leino *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenteen ja sen kehitys.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003. 346 s. ISBN 951-746-430-2.

Jaakko Leinon väitöskirjan aiheena on suomen kielen permissiivirakenne, ilmaustyyppi, jota edustavat muun muassa sellaiset lauseet kuin *isä antoi lasten syödä omenoita* tai *Matti käski Villen mennä kotiin*. Tarkastelun kohteina ovat permissiivirakenteen semantiikka ja syntaksi sekä sen kehityshistoria kirjoitetun suomen aikana ja osin myös tätä ennen. Tärkeimpinä työkaluina analyysissä ovat kognitiivisen kieliopin ja konstruktioikieliopin kuvausjärjestelmät. Näiden kielioppimallien näkemykset tutkimuskohteestaan ovat keskenään niin yhteensopivat, että teorioita voidaan hyvin käyttää yhdessä. Leino onkin itse kehitellyt kuvausjärjestelmän, jossa konstruktioikieliopin avulla kuvataan kielellistä muotoa ja kognitiivisen kieliopin avulla merkitystä.

Nykysuomen permissiivirakenne on fennistiikassa ollut tapana jäsentää niin, että lähinnä 'sallimista' merkitsevän hallitsevan verbin objektiksi tulkitaan koko kompleksinen infinitiivirakenne (esimerkeissä kokonaisuudet *lasten syödä omenoita* ja *Villen mennä kotiin*). Tämän rakenteen muodostavat siis infinitiivi ja sen määritteet genetiivimuotoinen subjekti sekä objekti. Permissiivirakenteen ominaispiirre on, että se liittyy nykysuomessa harvoihin verbeihin: *antaa, käskeä, sallia ja suoda*. Leinon työssä rakennetta tarkastellaankin laajempaan kokonaisuuteen, konstruktiona, johon myös hallitseva verbi kuuluu. Tätä ratkaisua perustellaan muun muassa infinitiivirakenteen epäitsenäisyydellä: hallitseva verbi vaikuttaa esimerkiksi sen objektin sijaan (*käsket Villen syödä omenan ~ käske Villen syödä omena*).

Permissiivirakenteen historiaa kuvataksaan Leino valitsee konstruktioikieliopin näkökulman, jossa lähtökohdaksi otetaan kokonaisuuden kuvaus: konstruktio (tai kognitiivisen kieliopin termein rakenneskeemat) ovat valmiita kielellisiä yksiköitä. Päähuomio siis on rakennekokonaisuudessa, jonka osia tarkastellaan nimenomaan siltä kannalta, mikä niiden asema on kokonaisuudessa. Juuri tässä suhteessa Leinon tutkimus poikkeaa selvimmin aihepiirin aiemmasta fennistisestä tutkimusperinteestä, jossa on kiinnitetty enemmän huomiota yksittäisten elementtien asemaan.

Permissiivirakenteen alkuperä kuvataan Leinon työssä karkeasti ottaen kahden erillisen, merkitykseltään konkreettisemmän konstruktion sulautumana ja kieliopillistumana. Nämä konstruktio ovat ilmaisseet toisaalta konkreettista 'antamista' ja toisaalta 'siirtämistä'. Nimenomaan transitiiivisen permissiivirakenteen keskeiseksi historialliseksi lähtökohdaksi Leino katsoo *ANTAA*-konstruktion, jossa hallitsevan verbin yhteydessä esiintyvät objekti, genetiivimuotoinen datiiadiadverbiali ja merkitykseltään lähinnä finaalinen tulosjainfinitiivi. Kaikki nämä määrittivät hallitsevaa verbiä samaan tapaan kuin nykysuomen rakennetyypissä *isä antoi omenoita lapsille syötäväksi*. Permissiivirakenteessa infinitiivin objektiksi nykyisin tulkittava jäsen on siis alun perin ollut pääverbin objekti, vaikka infinitiivinkin ilmaisema toiminta on kohdistunut sen tarkoitteeseen: esimerkissä omenat sekä 'annetaan' että 'syödään'.

Intransitiivisten permissiivirakenteiden tausta oletetaan varsin toisenlaiseksi. Tyyppin *isä antoi lasten leikkiä* taustalla katso-

taan olleen SIIRTÄÄ-konstruktio, jossa nykyisin genetiivimuotoinen infinitiivin subjekti (*lasten*) ei palaudukaan datiiviadverbialiin vaan pääverbin objektiin. Se on alkuaan myös merkitty objektin sijalla, siis ikään kuin nykysuomessa sanottaisiin *isä antoi* [’päästi’] *lapset leikkimään*. Objektin sija on korvautunut genetiivillä, kun elementti on tulkittu infinitiivin subjektiksi. Vanha alkuperäinen rakenne elää kuitenkin nykysuomessakin marginaalisena ilmaus-tyyppinä *anna se olla*.

Myös eräiden transitiiivisten permissiivirakenteiden taustalla Leino näkee SIIRTÄÄ-konstruktion, jossa siis nykyistä infinitiivin genetiivisubjektia vastasikin finiittiverbin objekti. Tällöin infinitiivillä ja hallitsevalta verbillä oli alun perinkin eri objekti. Tällainen tausta on erityisesti permissiivisellä *käskeä*-verbillä. Lausetta *isä käski lasten siivota huoneensa* ei siis ymmärretty ANTAA-konstruktion mukaisesti merkityksessä ’isä käski lapsille siivottavaksi [heidän] huoneensa’, vaan SIIRTÄÄ-konstruktion mukaisesti merkityksessä ’isä käski lapset siivoamaan huoneensa’. Näin *käskeä*-verbin käytöllä permissiivirakenteen hallitsevana verbinä on olennaisesti erilainen lähtökohta kuin muilla permissiiviverbeillä.

Nyky-suomen syntaktisesti ja semanttisesti varsin yhtenäisen permissiivirakenteen taustalla oletetaan siis olleen heterogeeninen joukko erityyppisiä syntaktisia rakenteita, jotka ovat restrukturaation ja analogian vaikutuksesta ajautuneet samaan rakennetyyppiin. Lisäksi kehityskulku on synnyttänyt ilmaustarpeita, joiden myötä kieleen on muodostunut uusia, merkitykseltään permissiivirakenteelle läheisiä konstruktioita. Permissiivirakenteen kehitykseen vaikuttaneita infiniittisiä ilmauksia ovat ainakin partisiipit (esimerkiksi tyyppi *hän antoi työn minun tehtäväkseni*) ja kolmannen infinitiivin muodot (*isä käski pojan ~ poikaa laulamaan*), jotka nykysuo-

nessa täyttävät monia permissiivirakenteen edeltäjien oletettuja ilmaisutehtäviä. Permissiivirakenne voidaan myös nähdä osana sitä laajaa ilmausten joukkoa, jossa suomen genetiivin ja akkusatiivin päätteiden samankaltaistuminen on aiheuttanut uudelleentulkintoja.

Leinon työn kokonaisrakenne etenee ongelmanasettelusta teoriaan, edelleen aineiston käsittelyyn ja lopuksi päätelmiin. Johdantoa seuraavassa luvussa 2 esitellään yksityiskohtaisesti nyky-suomen permissiivirakenne sekä sen komponentit: ensimmäinen infinitiivi, sen subjekti ja objekti sekä hallitseva verbi, joksi nyky-suomessa käy siis vain muutama verbi. Luvussa tarkastellaan myös niitä merkitykseltään permissiivirakennetta lähellä olevia ilmaus-tyyppejä, joilla on ollut osuutta rakenteen kehityksessä.

Luku 3 esittelee työn teoriataustan. Ennen kaikkea siinä keskitytään konstruktio-kieliopin ja kognitiivisen kieliopin esittelyyn ja yhteensovittamiseen. Luku sisältää kuitenkin myös katsauksen suomen kielen infinitiivijärjestelmään ja kieliopillistumistutkimuksen näkökulmiin. Teoriankehittelyn kannalta konstruktio-kieliopin ja kognitiivisen kieliopin kuvausvälineistöjen yhteensovittaminen on huomionarvoinen saavutus; näin kehittämäänsä mallia Leino onkin hyödyntänyt jo aiemmissa töissään, vaikkakaan ei yhtä perusteellisesti kuin väitöskirjatutkimuksessaan.

Luvussa 4 pohditaan permissiivirakenteen semantiikkaa keskittyen toisaalta hallitsevan verbin ja toisaalta infinitiivin agenttien väliseen kausaalisuhteeseen. Kuvauksen avuksi otetaan Leonard Talmyn kehittämä voimadynamiikan malli, ja se osoitetaan valaisevaksi erityisesti aiheuttavan ja mahdollistavan kausaation erojen selvittelyssä. Aiheuttavassa kausaatiossa hallitsevan verbin agentti ymmärretään aloitteelliseksi ja sen tulkitaan suoraan ai-

heuttavan infinitiivin kuvaaman toiminnan (*kuningas antoi sotilaiden tappaa vangin 'tapatti vangin'*). Mahdollistavassa kausaatiossa hallitsevan verbin agentti taas joko poistaa esteen tai yksinkertaisesti jättää puuttumatta kehittyvään tilanteeseen. Tällöin toiminnan alulle panemisesta vastaa infinitiivin agentti itse (*isä antoi lasten syödä omenat 'ei kieltänyt tai estänyt syömästä'*).

Luku 5 aloittaa varsinaisen aineistonkäsittelyosuuden, jota luvut 6 ja 7 jatkavat. Luvussa 5 tarkastellaan permissiivirakennetta, sen edeltäjiä ja muita lähimerkityksisiä rakenteita vuoden 1642 Bibliassa. Luvussa 6 taas vertaillaan murreaineistoa kirjakieleen. Luvussa 7 tarkastelu etenee yleisemmällä tasolla Agricolasta aina 1800-luvulle asti. Luvussa 8 vedetään havainnot tiiviisti yhteen, seurataan permissiivirakenteen kehitystä ilmaustyypeittäin ja pohditaan rakenteen eri komponenttien syntaktisen funktion ja semanttisen tulkinnan muuttamista.

Tutkimusaineiston analyysi on Leinon työssä perusteellista ja osuu käsitykseni mukaan oikeaan. Permissiivirakenteen kehityksestä syntyy aineiston pohjalta tarkka ja uskottava kuva, joskin 1800-luvun osalta kehityksen yksityiskohtainen kuvaus jää vielä tulevan tutkimuksen tehtäväksi. Leinon työ ei kumoa sitä kokonaiskuvaavaa, joka aiemmassa fennistiikassa on permissiivirakenteesta esitetty, eikä tämä ole sen tavoitakaan. Sen sijaan tutkimus pyrkii täsmentämään ja ennen kaikkea selittämään tämän kehityksen syitä sekä sen yksityiskohtaista kulkua. Onkin ilmeistä, että kokonaisten konstruktioiden analysointiin perustuva kuvaustapa pystyy tarjoamaan permissiivirakenteen historian selittämiseen paljon arvokasta uutta.

Tiukka konstruktionäkökulmassa pitäytyminen johtaa toisaalta myös eräisiin ongelmiin. Permissiivirakennetta tarkastel-

laan siinä määrin erillään muusta syntaksista ja sen kehitystä pyritään selittämään niin vahvasti sen omiin sisäisiin lähtökohtiin tukeutuen, että ympäröivän kielijärjestelmän vaikutus jää monin paikoin turhan vähälle huomiolle. Tällä viitataan suomen kielen infiniittisten rakenteiden kokonaisjärjestelmään, esimerkiksi infiniittisten muotojen genetiivisubjektin kehittymiseen, joka tietysti on pelkkää permissiivirakennetta laajempi ilmiö. Tämä kokonaisilmiö voisi ainakin yleisellä tasolla olla työssä enemmän esillä, vaikka vaatimus sen perusteellisesta tutkimisesta yhdessä väitöskirjassa olisi tietysti kohtuuton.

Myös permissiivikonstruktion objektin sijan määräytymistä pohdittaessa konstruktiolähtöinen näkökulma asettuu niin tiukasti permissiivikonstruktion sisälle, että kuva uhkaa vääristyä. Esimerkiksi hallitsevan verbin lukemista osaksi permissiivikonstruktion kokonaisuutta perustellaan luvussa 2.2.3 ja muuallakin sillä, että hallitseva verbi määrää infinitiivin akkusatiiviobjektin sijan (*käsken hänen rakentaa talon ~ käske hänen rakentaa talo*; tähän voi tosin huomauttaa, että valinnan aspektuaalisen partitiiviobjektin ja akkusatiiviobjektin välillä kuitenkin määrää infinitiivi). Suurelta osin juuri tällä perusteella Leino katsoo, että aiemman fennistiikan oletama niin sanottu permissiivinen lauseenvastike, johon hallitseva verbi siis ei lainkaan kuulunut, ei ole »itsenäinen konstruktio» (s. 34). Sitä ei Leino suoraan sano, onko tällainen osarakenne jonkinlainen epäitsenäisempi konstruktio vai onko se konstruktio ollenkaan ja olisiko kuvauksessa ylipäänsä erotettava morfosyntaktiselta itsenäisyydeltään eritasoisia konstruktioita.

Suurempi periaatteellinen ongelma kuitenkin on, että infinitiivin akkusatiiviobjektin sijan määräytyminen hallitsevasta verbistä käsin on permissiivikonstruktiota selvästi laajempi ilmiö ja että sitä esiintyy

myös sellaisissa rakenteissa, joissa hallitsevaa verbiä ei mitenkään voida ajatella vaikiintuneen kokonaisuuden osaksi. Esimerkkiparissa *pääjohtaja soitti lakimiehelle vaatien tätä laatimaan asiasta lausunnon* ~ *pääjohtajan toimistosta soitettiin lakimiehelle vaatien tätä laatimaan asiasta lausunto* ei olisi kovin luontevaa ajatella finiitiverbin, toisen infinitiivin instruktiivin sekä kolmannen infinitiivin illatiivin muodostaman ketjun kokonaisuutena edustavan konstruktiota, ainakaan mikäli konstruktiolla tarkoitetaan sellaista rakenteeltaan kiteytyntä kokonaisuutta kuin esimerkiksi permissiivirakenne. Koska objektin sija kuitenkin tässäkin määräytyy hallitsevasta verbistä käsin, olisi Leinon permissiivirakenteesta esittämää selitystä vasten tällainen intuitionvastainen oletus ilmeisesti tehtävä nytkin.

Kokonaisuutena Leinon työn voi sanoa edustavan huolellista ja harkittua kielitieteellistä analyysia. Tekijä käyttää oivaltavasti hyväkseen kognitiivisen kieliopin ja konstruktiokieliopin kuvausmallien yhdistelmästä syntyntä systeemiä, jonka kehittämisessä hänen oma panoksensa on ollut

ratkaiseva. On selvää, että tällaisen kuvausjärjestelmän kehittäminen, jossa kaksi lähtökohdiltaan yhteensopivaa mallia yhdistetään uudeksi kuvausjärjestelmäksi kummankin vahvuusalueita korostaen, on merkittävä edistysaskel molempien mallien kannalta.

Pidänkin Leinon työn suurimpana ansiona sen syvällistä teoreettista näkemyksellisyyttä ja innovatiivista otetta teorioiden kehittämisessä ja soveltamisessa. Tässä suhteessa työn tulokset ovat epäilemättä merkittäviä paitsi suomen kielen kuvauksen myös kansainvälisen kognitiivisen lingvistiikan kannalta. Leinon työssä on myös runsaasti kiinnostavia teoreettisia pohdintoja, jotka syntyvät varsinaisen tutkimuksen sivutuotteina. Tällaisia ovat fennistiikan lauseenvastikeajattelun suhteuttaminen kansainvälisen lingvistiikan käyttämään kontrollin käsitteeseen sekä sijojen aseman yleinen pohtiminen kognitiivisen kieliopin kuvauksessa. ■

TUOMAS HUUMO

Sähköposti: tuomas.huumo@utu.fi

KULTTUURIT KOHTAAVAT NAMIBIALAISISSA HENKILÖNNIMISSÄ

Minna Saarelma-Maunumaa *Edhina ekogidho – Names as links: The encounter between African and European anthroponymic systems among the Ambo people in Namibia*. Julkaisematon väitöskirja. ISBN 952-10-0967-5 (PDF). 347 sivua. <http://ethesis.helsinki.fi> 2003.

Minna Saarelma-Maunumaan väitöskirjan alaotsikko tiivistää tutkimuksen päätavoitteen: tutkimuksessa analysoidaan ambojen henkilönnimisysteemin muutoksia, joihin vaikuttivat suomalaisten lähetystyöntekijöiden mukanaan tuoma

kristinusko ja länsimainen kulttuuri. Muutosprosessi alkoi 1870-luvulla, kun pieni Suomen luterilaisen kirkon lähetystyöntekijöiden joukko saapui Ambomaalle Namibiaan. Suomalaiset lähetystyöntekijät olivat joidenkin vuosikymmenien ajan ainoi-

▷